

The Destructive role of Russia in Ukrainian-German relations (1920s)

Vasyl M. Danylenko

National Academy of the Security Service of Ukraine

Doctor of Historical Sciences, Professor (Ukraine)

email vasyl.danylenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3535-9980>

Abstract

The purpose of the article is to reveal the destructive role of Bolshevik Russia in Ukrainian-German relations during the 1920s. **The research methodology** organically stems from the need to demonstrate, through a specific historical example, the imperial policies of Russia towards Ukraine. The most effective approach in this context appears to be the combination of imagological, extrapolation, comparative-historical, historical-genetic methods, case studies, system analysis, deconstruction, and generalization. **The scientific novelty of the research.** The study demonstrates the destructive imperial role of Russia through the example of Ukrainian-German relations, clarifies the limitations imposed by the RSFSR in the 1920s on the activities of Ukrainian representations abroad, and highlights the nullification of the independent foreign policy of the Ukrainian SSR. Additionally, it develops the idea of the far-reaching consequences of Russia's occupation of Ukraine. The analyzed documents and materials allow for the **conclusion** that Russia systematically destroyed Ukraine's international subjectivity, imposing through military, diplomatic, political, and economic means, as well as propaganda and agitation, the ideas and practices of an inseparable union with Russia. Russia sought by any means to achieve recognition of Soviet power by other states, particularly Germany, to neutralize the Ukrainian national movement abroad, and to assume the leading role in the conclusion of international treaties. The destructive role of Russian Bolsheviks in Ukrainian-German relations during the 1920s was based on the puppet government of the Ukrainian SSR. By signing the Treaty of Rapallo with Germany and subsequently extending its provisions to Ukraine, Russia gained the ability to freely exploit Ukraine's resources while emerging from international isolation and positioning itself as the sole representative of the pseudo-union entity on the international stage. The foreign affairs department of the Ukrainian SSR, subordinated to Moscow, served as a key instrument for dismantling the diplomatic mission of the Ukrainian People's Republic in the German State.

Keywords: Ukraine, Russia, Germany, diplomatic relations, representations, treaties, foreign policy.

Деструктивна роль Росії у відносинах України та Німеччини (1920-ті роки)

Василь Даниленко

Національна академія Служби безпеки України

доктор історичних наук, професор (Україна)

email vasyl.danylenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3535-9980>

Анотація.

Мета статті – розкрити деструктивну роль більшовицької Росії у відносинах України та Німеччини в 1920-ті роки. **Методологія дослідження** органічно впливає із необхідності на конкретно-історичному прикладі показати великодержавну політику Росії щодо України. Найбільш ефективним у цьому сенсі вбачається поєднання методів імагологічного, екстраполяції, порівняльно-історичного, історико-генетичного, кейс-стаді й системного аналізу, деконструкції, узагальнення. **Наукова новизна дослідження.** На прикладі відносин України та Німеччини показано імперську деструктивну роль Росії, уточнено перебіг обмежень РСФРР у 1920-ті роки діяльності українських представництв за кордоном і зведення нанівець самостійної зовнішньої політики УСРР, розвинуто думку про далекосяжні наслідки російської окупації України. Опрацьовані документи і матеріали дають змогу дійти **висновку** про системне знищення Росією міжнародної суб'єктності України, нав'язування військовими, дипломатичними, політичними й економічними засобами, за допомогою пропаганди і агітації ідей і практик нерозривного союзу з Росією. Росія прагнула будь-яким чином добитися визнання радянської влади з боку інших держав, зокрема Німеччини, нейтралізувати український національний рух за кордоном, перебрати на себе головну роль в

укладанні міжнародних договорів. Деструктивна роль російських більшовиків в українсько-німецьких відносинах в 1920-х роках спиралась на маріонеткову владу УСРР. Уклавши Рапалльський договір з Німеччиною і поширивши його згодом на Україну, Росія отримала можливість вільно розпоряджатися ресурсами України при виході з міжнародної ізоляції, бути єдиним представником псевдосоюзного утворення на міжнародній арені. Зовнішньополітичне відомство УСРР, підпорядковане Москві, служило ударним зняряддям ліквідації дипломатичної місії Української Народної Республіки в Німецькій Державі.

Ключові слова : Україна, Росія, Німеччина, дипломатичні відносини, представництва, договори, зовнішня політика.

Постановка проблеми. Парадоксальним чином події сторічної давнини, пов'язані з російсько-українськими відносинами, повторюються, хоч і мають іншу конфігурацію. Так само нинішня Росія прагне дискредитувати Україну на міжнародній арені, відірвати від світової спільноти, позбавити інститутів влади і, зрештою, воєнним шляхом ліквідувати українську державність й українську національну ідентичність. У новітній науковій літературі докладно показано, як Українська революція 1917–1921 рр. потерпіла поразку і відбулася окупація України Росією, проте не всі грані проблеми висвітлені послідовно і повно. Очевидною є необхідність окремо розкрити еволюцію взаємин Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР, офіційна назва з січня 1919 р. до 1937 р.) з Німеччиною, між якими стояла більшовицька Росія. Показовою є деструктивна російська політика щодо українсько-німецьких відносин в 1920-х роках, маніпулювання Росією українським питанням на переговорах з іншими державами. Зазначені аспекти потребують уваги дослідників, оскільки мають актуальне наукове і принципово важливе практичне значення.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Стаття ґрунтується на документах, які зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) і Центральному державному архіві громадських об'єднань та українців (ЦДАГОУ), а також опублікованих джерелах і літературі. Особливе значення для дослідження українсько-німецьких відносин після Першої світової війни і оцінки ролі зовнішньої політики радянської Росії мають написані на широкій документальній базі і на нових методологічних підходах праці П. Гай-Нижника (Гай-Нижник, 2011), О. Купчика (Купчик, 2017), В. Піскун (Піскун, 2023), В. Сокирської (Сокирська, 2020). Автори обґрунтовано піддали ревізії існуючі досі погляди на вигоди, які отримувала УСРР від руху в фарватері російської зовнішньої політики (Саппа, 2003). У науково-документальному виданні В. Даниленко і Н. Кривець (Даниленко, Кривець, 2012) розглянули дипломатичні відносини, військово-політичне та економічне співробітництво урядів Української Народної Республіки і Української Держави гетьмана Павла Скоропадського з Німеччиною, Ю. Нетребя (Нетребя, 2012) в своїй монографії – боротьбу дипломатичних представництв УСРР та УНР за українські кошти в Німеччині, Н. Кривець (Кривець, 2008) та Д. Бурім (Бурім, 2016) опублікували студії про українсько-німецькі політичні, дипломатичні, економічні й культурно-освітні зв'язки.

Мета статті – розкрити деструктивну роль більшовицької Росії у відносинах УСРР та Німеччини в 1920-ті роки.

Виклад основного матеріалу. Росія царська й радянська, білогвардійський рух були єдині в політиці щодо України – всіляко руйнували українську національну ідентичність, заперечували право українців на створення самостійної соборної суверенної Української Держави, визнавали можливість існування України лише у складі Росії та під її началом. Зусиллями носіїв імперських ідей у 1917–1920-х роках закладено основи російсько-українських відносин, в яких зв'язкам України з іншими державами і народами відводилась другорядна роль.

На противагу існуючій владі Центральної Ради та Українській Народній Республіці (УНР) в грудні 1917 р. більшовики проголосили Українську Народну Республіку Рад як автономію у складі Російської Радянської Республіки. Коли проросійським силам ні в Києві, ні в Харкові закріпитися не вдалося, вони перебралися до Таганрога, щоб звідти продовжувати боротьбу за встановлення окупаційної радянської влади в Україні. Натомість Українська Народна Республіка згідно з IV Універсалом, прийнятим Центральною Радою (9) 22 січня 1918 р., стала незалежною державою. За Берестейським мирним договором, підписаним 27 січня (9 лютого) 1918 р. країнами Четверного союзу з УНР, а 3 березня 1918 р. – з Росією, Українська Народна Республіка діставала фактичне міжнародне визнання. Погодившись на це, більшовицька Росія не припинила свою підривну діяльність проти України. В м. Курськ росіяни організували маріонетковий Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, осідком якого визначили Суджу (до грудня 1922 р. місто входило до складу УСРР).

Поразка Німеччини у Першій світовій війні й підписання Версальського мирного договору призвели до втрати представництвами УНР в Німеччині офіційного статусу, але й Німецька Держава стала дуже вразливою в економічному, політичному, військовому та дипломатичному

.....
відношенні. Країна програла війну, хоча її війська все ще знаходились на величезній окупованій території.

21 березня 1920 р. в Харкові створено Народний комісаріат у закордонних справах УСРР. Очільником Ради народних комісарів УСРР і його зовнішньополітичного відомства у 1919–1923 рр. був Християн Раковський, який сподівався на збереження самостійності України у вирішенні питань внутрішньої і зовнішньої політики, на можливість розбудови дипломатичних і торговельних відносин з іншими країнами. Але задекларований комуністами намір федеративного об'єднання України з Росією після прийнятих у травні 1920 р. IV Всеукраїнським з'їздом рад рішень набрав реального змісту. З'їзд підтвердив чинність угоди від 1 червня 1919 р. про військово-політичний союз і входження України до Російської Федерації. УСРР втрачає свою політичну та економічну незалежність і все більше перетворюється на ординарний суб'єкт РСФРР.

У таких сприятливих для Росії політичних умовах її керівники й дипломати продовжували удосконалювати в російсько-українсько-німецьких відносинах гру, спрямовану, по-перше, на утвердження російських позицій в Німеччині, по-друге, на визнання німецьким урядом радянської влади в Україні і припинення будь-яких контактів з представниками Української Народної Республіки, по-третє, недопущення втрати контролю над двосторонніми перемовинами представників УСРР і Німеччини. Втім, в УСРР не бачили іншого шляху, крім як розраховувати на посередництво російських дипломатів.

22 січня 1921 р. Х. Раковський звернувся до наркома закордонних справ РСФРР Г. Чичеріна з проханням про посередництво у встановленні нормальних дипломатичних відносин між УСРР і Німецькою Республікою (ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 628, арк. 114–115.). Попередні звернення до німецьких урядів укласти прямі політичні й економічні угоди не приносили жодних результатів. Єдине, на що бажали піти в Німеччині, це направити свого представника в Україну для полегшення становища військовополонених. Х. Раковський вважав, що російський уповноважений РСФРР у Берліні Віктор Копп докладе зусиль і використає, здавалось би, переконливі аргументи на користь нормалізації українсько-німецьких відносин. Ці аргументи полягали в тому, що немає потреби наново розпочинати будівництво відносин, адже Німеччина вже й так визнавала Україну самостійною державою. Те, що в Україні була влада Центральної Ради, потім гетьмана Скоропадського, а тепер радянська влада, на думку Раковського, не могло бути причиною розриву відносин Німеччини з Україною. Можна уявити, як у Москві сприймали необхідність посилення на ту обставину, що УСРР «як суб'єкт міжнародного права» вже уклала прелімінарний мирний договір з Польщею та очікує на встановлення дипломатичних відносин з Грузією, Латвією, Литвою та Естонією. Не в інтересах РСФРР було усамостійнення України на міжнародній арені. Але й в Німеччині не робили кроків на встановлення у повному обсязі дипломатичних відносин з УСРР, справедливо вбачаючи у радянській владі російське коріння і джерело підбурювання до світової революції.

За кілька тижнів у лютому 1921 р. В. Копп повідомив Х. Раковському, що з німцями домовитися не вдалося. За словами російського уповноваженого, Німеччина не хоче ускладнювати своє міжнародне становище і виступає категорично проти визнання радянської України, навіть допустивши до Берліна українського представника Червоного Хреста (ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 551, арк. 10–12).

Про те, як розігрувалася «німецька карта», щоб визначити потрібне місце для УСРР, розповідають телеграми В. Коппа і Х. Раковського. Російський уповноважений повідомляв про готовність Німеччини взагалі відмовитись від свого представника для допомоги полоненим в Україні, німців влаштовувало отримання своїх полонених на «російсько-українському кордоні». У такому випадку, німецьке міністерство закордонних справ, за словами Коппа, збиралось виділити громадян радянської України у категорію осіб, які не підлягають дипломатичному захисту РСФРР і вислати або інтернувати всіх неугодних йому з політичних міркувань осіб, які походять з України (ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 551, арк. 12). Дипломатична безсильність УСРР дала змогу В. Коппу заявити, що поверне надані очільником уряду і наркомату закордонних справ УСРР повноваження, аби не погіршувати свого становища в Німеччині.

У результаті дипломатія УСРР опинилася у повній залежності від РСФРР, але ще не втрачала надій, сподіваючись на бодай крихітне українське представництво в Німеччині на російському майданчику. Стурбований словами В. Коппа, Х. Раковський змушений був просити його піти німцям на поступки, щоб добитися навзаємного прямого спілкування українського підвідділу в російському представництві з німецькою владою (ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 628, арк. 120). Це означало б де-факто визнання права на самостійне представництво УСРР. Маючи військову силу й спираючись на партійні та чекістські структури, які пронизували керівні органи України, Росія культивувала контакти представників УСРР з Німеччиною таким чином, щоб Москва ні в якому разі не втрачала ролі вузлового центру розвитку українсько-німецьких відносин.

Найреальніші точки дотику українських та німецьких інтересів становило узгодження порядку повернення полонених. Обмін військовополоненими потребував вирішення політичних, економічних і гуманітарних питань, докладення дипломатичних зусиль, тому в дійсності став ключовим елементом налагодження дипломатичних відносин між УСРР та Німеччиною.

Значна частина українців, які були мобілізовані до російської армії в роки Першої світової війни і потрапили в полон, перебували в німецьких таборах. За деякими оцінками їх там нараховувалось близько 100 тис. осіб (Бурім, 2016, с. 249). Більшість із них повернулись в Україну. Станом на 1 червня 1920 р. за даними Військово-санітарної місії УНР в Німеччині ще було зареєстровано 26 747 осіб полонених українців (Даниленко, Кривець, 2012, с. 35). Російське представництво на чолі з Коппом взяло в свої руки евакуацію українців, яка супроводжувалась активною пропагандою серед українських таборових громад проти підтримки інституцій УНР.

З України і через Україну також проводилась евакуація німецьких військових і цивільних полонених. У Німеччині готові були розглянути організаційні питання, з боку УСРР, де вже існувало Центральне управління з евакуації населення (Центревак), пропонували зробити це на основі взаємності, що могло б підштовхнути до обміну дипломатичними місіями.

Наступні російсько-німецькі домовленості з питань українсько-німецьких відносин свідчать, що Росія активно формувала таку політику щодо Німеччини, в якій не було місця відмінній від російських інтересів лінії поведінки України. Це давало можливість зберегти під зверхністю Росії УСРР, водночас не допустити до міжнародних справ представників Української Народної Республіки. Надісланий Х. Раковському 22 квітня 1921 р. з «комуністичним привітом» лист від В. Коппа повідомляв: проєкт угоди з німцями готовий і німецький уряд оголосить, що «існуюча в Берліні т. зв. Українська місія (петлюрівська) не розглядається як представництво Українського уряду і ніякими дипломатичними прерогативами не користується» (ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 551, арк.17). Німці залишать її існувати на правах емігрантської каси. Завданням Українського відділення, вважали в Росії, буде «остаточно добити цю емігрантську касу» (ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 551, арк.17).

23 квітня 1921 р. в Берліні укладено договір про взаємний обмін представництвами УСРР і Німеччини у справах реєвакації військовополонених і громадян. На підставі цього договору в Україні засновано Німецьке бюро у справах полонених за типом і зразком існуючого в Москві. Начальником бюро в Харкові був призначений доктор медицини Еріх Зассе (ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 551, арк. 24–26), в Одесі – Карл Ган (ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 551, арк. 31). До їхніх обов'язків належало забезпечення найтіснішого контакту з відповідними урядовими установами УСРР; повідомлення полонених про укладення договору про заснування відділень Німецького бюро, а також про терміни і способи відправлення полонених на батьківщину; надання допомоги німецьким військовим та цивільним полоненим шляхом забезпечення їх грошима, продовольством, обмундируванням та взуттям; створення умов для зосередження полонених у відповідних пунктах (Харків, Київ, Одеса) з метою евакуації на батьківщину, а також надання гарантій продовольчого й санітарного утримання; реєстрація полонених, перевірка прав на відправлення на батьківщину, забезпечення відповідними документами; турбота про надання необхідних транспортних засобів та посадка полонених. Е. Зассе та К. Ган мали підтримувати найтісніший зв'язок між собою та з Німецьким бюро у справах полонених у Москві шляхом надсилання телеграфних повідомлень і докладних письмових звітів. На підставі пункту договору та російсько-німецьких домовленостей уряд УСРР надавав право відрядження спеціальних кур'єрів до Москви з опечатаними пакетами, адресованими уповноваженому Німецького уряду. Як дипломатична пошта, пакети користувались на території УСРР недоторканністю та не підлягали розкриттю і огляду.

Для завідування Українським відділенням Російського бюро у Берліні у справах військовополонених призначено Володимира Ауссема (ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 655, арк. 43), уродженця російського міста Орел, одного з командувачів загонів більшовицьких формувань Червоної гвардії і військ Червоної армії. На посаді завідувача Українським відділенням і повноважного представника УСРР в Німеччині В. Ауссем перебував до 16 липня 1923 р. Від самого початку він повідомляв Раковському, що представнику УСРР доводиться прокладати шлях самостійно, від російських дипломатів, які мають зв'язки в Берліні серед політичної й економічної еліти, допомоги немає. «Московські товариші» В. Копп і радник повпредства РСФРР С. Бродовський не тільки не сприяли в роботі уповноваженому УСРР, але й чинили опір (Нетреба, 2012, с. 82). Це розходилося зі словами наркома РСФРР Г. Чичеріна про необхідність активізації зовнішньої політики радянської України і відкриття її власних представництв за кордоном. Найдрібніші питання зовнішніх зносин УСРР, особливо кадрові призначення, розглядались на політбюро ЦК Компартії України і узгоджувались з Москвою (ЦДАВО України, ф. 1, оп. 6, спр. 25, арк. 24).

Своєрідною репетицією прориву міжнародної ізоляції радянської Росії й Німеччини внаслідок таємно підготовленого сепаратного договору стало укладення Ризького мирного договору 1921 р. між Польщею та РСФРР. Елементами формули Ризького мирного договору, продиктованими Росією, стали, зокрема, відмова Польщі від свого недавнього союзника – УНР, визнання Української СРР та Білоруської СРР і одночасне право виступати від їхнього імені Росії. На такий підхід був розрахунок у Москві у відносинах з Німеччиною. Росія не могла диктувати свою волю Німеччині, як це робилося по відношенню до Польщі, але давала ясно зрозуміти, що основою російсько-німецького зближення є визнання неподільності більшовицької влади РСФРР.

З подальшого перебігу подій в другій половині 1921 р. з'ясовується, що в Німеччині не готові були підвищувати рівень відносин з УСРР. Під зручним приводом німецький уряд відмовився підписувати двосторонні торговельну й політичну угоди, що змусило В. Ауссема висловити припущення про наміри німців повернути до влади в Україні гетьмана П. Скоропадського і навмисне затягування переговорів (Купчик, 2017, с. 129). Представник УСРР в Берліні пропонував вжити заходів економічного й дипломатичного тиску на Німеччину, що можна було зробити через канали російсько-німецьких відносин. Росію не могло не турбувати відхилення від вирішення стратегічних завдань зближення з Німеччиною і зміцнення контролю над Україною. В грудні 1921 р. в Москві пройшли торговельно-економічні переговори, а на початку квітня наступного року Німеччина й УСРР домовились про обмін торговельними місіями. Як виявилось згодом, всілякі апеляції й прохання політиків УСРР до російського керівництва допомогти в налагодженні повноцінних політичних та економічних відносин з Німеччиною від самого початку були приречені на невдачу. На місце УСРР вказали в Рапалло, коли члену радянської, тобто російської, делегації Х. Раковському відмовили, щоб УСРР взяла участь в укладанні договору.

Підписаний 16 квітня 1922 р. Рапалльський договір між РСФРР та Німеччиною, став dokonаним фактом дипломатичного визнання більшовицької Росії та відкрив шлях до економічної, політичної та суспільної експансії російських більшовиків в Україні (Піскун, 2023, с.47). За рахунок надання Німеччині доступу до українських сировинних і продовольчих ресурсів РСФРР успішно вирішувала свої екзистенційні питання. Офіційний орган Української економічної ради – російськомовна газета «Господарство України» 28 квітня 1922 р. на першій шпальті повідомила про те, що Торгова палата Німеччини звернулася до рейхсканцлера з привітанням з приводу укладення російсько-німецького договору, якому надають «величезного політичного й економічного значення» (Хозяйство Украины, 1922). Справді, у 1920-ті – на початку 30-х років Німеччина стала найбільшим торговельно-економічним партнером УСРР (Кривець, 2012, с. 136).

Завершальним актом дипломатичного триумфу Росії став договір від 5 листопада 1922 р. про поширення на союзні РСФРР республіки Рапалльського договору, яким де-юре німецький уряд визнавав УСРР та інші радянські республіки. Відтепер росіяни взагалі позбулись стримуючих чинників дискредитації й фізичного усунення осередків УНР в Німеччині. Досі вони уособлювали незалежну Україну, служили засобом політичної комунікації з німецьким урядом, переймалися долею військовополонених, відстоювали інтереси української громади за кордоном, дбали про культурно-історичну спадщину. За їх ліквідацією стояв особисто нарком закордонних справ РСФРР і СРСР Г. Чичерін, в листах якого Х. Раковському не обходилося без нагадування про «можливість енергійно провести ліквідацію петлюрівського уряду» (ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 551, арк. 52).

6 лютого 1923 р. озброєна німецька кримінальна поліція стараннями В. Ауссема змусила звільнити будинок представництва УНР в Берліні, придбаний для Української Держави гетьманом Скоропадським. Будинок перейшов у користування повноважного представництва СРСР (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 2, арк. 39–39 зв.). Повірений у справах УНР в Німеччині Роман Смаль-Стоцький у меморандумі міністрові закордонних справ Німеччини фон Розенбергу написав: «Німецький уряд вмішався у війну українського народу проти московських большевиків... Посольство законного Українського Уряду залишає Німецьку Державу» (ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 548, арк. 4).

20 вересня 1923 р. Народний комісаріат в закордонних справах УСРР було реорганізовано в управління уповноваженого Наркомату закордонних справ СРСР в Україні. Х. Раковський ще кілька років працював повноважним представником у Великій Британії та Франції, формально також заступником наркома закордонних справ СРСР, після чого був звинувачений у троцькізмі, виключений з партії, а у вересні 1941 р. розстріляний поблизу м. Орел в Росії.

В. Ауссем за рішенням політбюро ЦК КП(б)У від 8 грудня 1923 р. залишався у Берліні в Союзному представництві як заступник повпреда (першого радника посольства) (ЦДАВО

України, ф. 3692, оп. 1, спр. 1, арк. 30). Незабаром його чекала типова доля всіх, хто ставав зайвим для сталінського режиму, – звинувачення в троцькізмі і загибель внаслідок репресій.

Робота представників УСРР у складі союзного повпредства в Німеччині дедалі більше втрачала сенс. Спілкування із українцями за кордоном українською мовою було дуже ускладнено. Діловодство велося російською мовою, закордонні паспорти видавалися із зазначенням загальносоюзного громадянства (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1824, арк. 36). У 1924–1925 рр. політбюро ЦК КП(б) неодноразово розглядало питання ведення українських справ при повпредстві СРСР у Берліні працівниками, які добре володіють українською мовою, що є «найкращим способом розкладання Наддніпрянської еміграції» (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 1, арк. 225).

У 1929 р. комісія ЦК ВКП(б) ухвалила ліквідувати всю українську роботу в Берліні (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 7, арк. 67), що поставило остаточну крапку в епізодичних офіційних відносинах України та Німеччини. Справедливим є твердження, що впродовж 1920-х років принцип унітаризму (за формою – єдиноцентризму) реалізовувався РСФРР системно і послідовно, а визначення «союзний» функціонально означало «загальноросійський» (Сокирська, 2020, с. 71).

Висновки. Контролюючи відносини радянської України й Німецької Держави, Росія переслідувала завдання змусити Німеччину визнати радянську владу в Україні і право РСФРР поширювати свою юрисдикцію на її територію. Перебравши на себе роль посередників між УСРР і Німеччиною, російські представники мали можливість завжди перебувати в переговорному процесі, вигідно маніпулювати політичною й економічною інформацією.

В плани московського керівництва підтримка самостійності зовнішньої політики УСРР не входила, проте імітація такої підтримки могла служити зручним знаряддям остаточного витіснення з міжнародних відносин будь-яких не радянських структур української державності. Ще до утворення Союзу РСР Росія всіляко обмежувала активність Української Соціалістичної Радянської Республіки за кордоном і водночас використовувала її можливості, щоб розкласти зсередини існуючі досі представництва Української Народної Республіки, однозначно добиваючись монополії на проведення зовнішньої політики.

Наскрізною лінією через усі документи проходить намагання більшовицької Росії виставити Україну в очах керівників Німеччини як таку, що добровільно відмовляється від своєї самостійності в міжнародних справах на користь РСФРР. Коли це було вигідно для визнання більшовицької влади, наголошувалось на легітимності уряду УСРР і рівноправних повноваженнях російських та українських дипломатів.

Маріонетковий уряд радянської України йшов фактично у фарватері більшовицької Росії. Народний комісаріат закордонних справ УСРР не приймав самостійних рішень і узгоджував зовнішньополітичні кроки з російським НКЗС. Незважаючи на спільну ідеологічну платформу, траплялись поодинокі спроби комуністичних вождів в Україні виявляти самостійність, але вони швидко гасились.

Ігнорування справжніх національних інтересів України спостерігалось при підписанні в Рапалло договору Росії з Німеччиною. Цей акт став визнанням влади більшовиків у Росії і приналежності України до новітньої російської імперії, відкрив шлях до утворення СРСР. Протягом 1920-х років Росія, користуючись суперечностями між західними державами, виконала своє стратегічне завдання і розв'язала руки для подальшого упокорення України. Підміна суверенної національної держави псевдодержавністю радянського зразка у вигляді Української Соціалістичної Радянської Республіки ще на десятки років прив'язала українців до Росії, позбавила їх можливості самостійного вибору шляхів суспільного розвитку.

Події сторічної давнини стають особливо актуальними у світлі нинішньої російсько-української війни. Як і колись, Росія шляхом насилля, терору й обману світової громадськості прагне відірвати Україну від європейського цивілізаційного простору, розчинити в своїй імперськості. Нині за допомогою політичної, дипломатичної, військової, гуманітарної та інших форм підтримки багатьох країн світу, зокрема й Німеччини, Україна самовіддано відстоює свою територіальну цілісність і державний суверенітет. Засвоєння уроків історії, одним із яких є наслідки припинення у 1920-ті роки під натиском Росії міждержавних відносин України та Німеччини, має багатофакторний вимір. Віддзеркаленням цього є, зокрема, радикальна зміна в новітній українській історіографії парадигми дослідження українсько-російських відносин.

Подяка. Автор висловлює подяку співробітникам ЦДАГОУ й ЦДАВО України, які наповнюють і удосконалюють електронний архів документів, науковцям відділів зарубіжних джерел з історії України та джерелознавства новітньої історії України Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

Фінансування. Дослідження та публікація не мали окремо визначеної фінансової підтримки.

Джерела та література :

- Бурім, Д.** (2016). Українські студентські об'єднання в Німеччині у 20-х роках ХХ століття : інтеграція в суспільство країни проживання та бажання збереження національної ідентичності. *Ucraina Magna*. Vol. I. С. 249–265.
- Гай-Нижник, П.** (2011). «Самостійна» УСРР : хронологія виникнення маріонеткової псевдодержави та її «добровільного» вступу до СРСР. *Україна Incognita: веб-додаток до всеукраїнської газети «День»*. 2011. 27 грудня. URL : <http://incognita.day.kiev.ua/xronologiya-viniknennya-marionetkovoyi-psevdoderzhavi.html> (дата звернення 07. 11. 2024)
- Даниленко, В., Кривець Н.** (2012). Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922) : *Документи і матеріали*. Київ. Смолоскип. 592 с.
- Кривець, Н.** (2008). Українсько-німецькі відносини : політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр. Київ, Ін-т історії України НАН України. 322 с.
- Кривець, Н.** (2012). Рапальський договір 1922. *Енциклопедія історії України*. Т. 9. Київ. С. 136.
- Купчик, О.** (2017). Держави Центральної Європи у налагодженні офіційних відносин з УСРР (початок 1920-х років). *Європейські історичні студії*. № 6. С. 120–138.
- Нетреба, Ю.** (2012). Протистояння дипломатичних представництв УСРР та УНР в Німеччині (1921–1922). Київ. 204 с.
- Піскун, В.** (2023). Договір в Рапалло між РСФСР і Німеччиною : український контекст. *Ucraina Magna*. Том V. Київ. С. 45–83.
- Саппа, М.** (2003). Боротьба за дипломатичне визнання УСРР Німеччиною : обставини укладання Рапальського договору. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Вип. 24. Харків. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_24_37 (дата звернення 05. 11. 2024).
- Сокирська, В.** (2020). Відносини між РСФРР та УСРР в 1919–1929 рр. : від суверенітету до унітаризму. *Літопис Волині*. Чис. 22. С. 67–71. URL : <http://www.litopys.volyn.ua/index.php/litopys/issue/view/7> (дата звернення 18. 12. 2024).
- Хозяйство Украины**, Харків (1922). Орган Української економічної ради. 28 квітня.
- ЦДАВО України** – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- ЦДАГОУ** – Центральний державний архів громадських об'єднань та українців.

References :

- Burim, D.** (2016). Ukrainski studentski obiednannia v Nimeczczyni u 20-ch rokach XX stolittia : intehraciia v suspilstvo krainy prozhyvannia ta bazhannia zberezhenntia natsionalnoi identycznosti [Ukrainian Student Associations in Germany in the 1920s: Integration into the Society of the Country of Residence and the Desire to Preserve National Identity]. *Ucraina Magna*. Vol. I. S. 249–265 [In Ukrainian].
- Danylenko, V., N. Kryvets, N.** (2012). Ukrainski dyplomatychni predstavnytstva v Nimeczczyni (1918–1922) [Ukrainian diplomatic missions in Germany (1918–1922)]: *Documenty i materialy*. Kyiv, Smoloskyp. 592 s. [In Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P.** (2011). «Samostiina» USSR : khronolohiia vynyknennia marionetkovoi psevdoderzhavy ta ii «dobrovolnoho» vstupu do SRSR [The 'Independent' Ukrainian SSR: Chronology of the emergence of a puppet pseudo-state and its 'voluntary' accession to the USSR]. *Ukraina Incognita: veb-dodatok do vseukrainskoi gazety «Den»*. 2011. 27 grudnia. URL : <http://incognita.day.kiev.ua/xronologiya-viniknennymarionetkovoyi-psevdoderzhavi.html> (data zvernennya 07. 11. 2024) [In Ukrainian].
- Khoziaistvo Ukrainy [Economy of Ukraine, Kharkiv]**, (1922). Orhan Ukrainskoi ekonomichnoi rady. Kharkiv, 28 kvitnia [In Russian].
- Kryvets, N.** (2008). Ukrainsko-nimetski vidnosyny : polityka, dyplomatiia, ekonomika. 1918–1933 rr. [Ukrainian-German relations: politics, diplomacy, economy. 1918–1933.] Kyiv, In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 322 s. [In Ukrainian].
- Kryvets, N.** (2012). Rapalskyi dohovir. 1922 [Treaty of Rapallo, 1922]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Т. 9. S. 136 [In Ukrainian].
- Kupchyk, O.** (2017). Derzhavy Tsentralnoi Evropy u nalagodzhenni ofitsialnykh vidnosyn z USSR (pochatok 1920-ch rokiv) [Central European States in Establishing Official Relations with the Ukrainian SSR (early 1920s)]. *Evropeyski istorychni studii*. № 6. S. 120–138 [In Ukrainian].
- Netreba, Yu.** (2012). Protystojannia dyplomatychnykh predstavnytstv USSR ta UNR v Nimeczczyni (1921–1922) [Confrontation between the Diplomatic Missions of the Ukrainian SSR and the UPR in Germany (1921–1922)]. Kyiv, 204 s. [In Ukrainian].
- Piskun, V.** (2023). Dohovir v Rapallo mizh RSFSR i Nimechchynoiu : ukrainskii kontekst [The Rapallo Treaty between the RSFSR and Germany: the Ukrainian context]. *Ucraina Magna*. Vol. V.

- Kyiv, s. 45–83. URL : http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/UM5_2023.pdf [In Ukrainian].
- Sappa, M.** (2003). Borotba za dyplomatychnе vyznannia USRR Nimechchynoiu: obstavyny ukladannia Rapallskoho dohovoru [The Struggle for Diplomatic Recognition of the Ukrainian SSR by Germany: Circumstances of the Treaty of Rapallo]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. Vyp. 24. Kharkiv. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_24_37 (data zvernennya 15. 11. 2024) [In Ukrainian].
- Sokyrskа V.** (2020). Vidnosyny mizh RSFRR ta USRR v 1919–1929 rr. : vid suverenitetu do unitaryzmu [Relations between the RSFSR and the Ukrainian SSR in 1919-1929: From Sovereignty to Unitarism]. *Litopys Volyni*. Cz. 22. S. 67–71. URL : <http://www.litopys.volyn.ua/index.php/litopys/issue/view/7> (data zvernennya 18. 12. 2024) [In Ukrainian].
- TSDAHOU** – Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromadskych obiednan ta ukrainiky [Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies].
- TSDAVO Ukrainy** – Tsentral'nyy derzhavnyy archiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy [Central State Archive of Higher Bodies of Power and Administration of Ukraine].

Надійшла до редакції / Received: 15.01.2025

Схвалено до друку / Accepted: 23.02.2025